

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת בא, תש"ע
מספר 845מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

אורך גלות מצרים – פתרונות לכמה קושיות

הצגת הקושיות

בברית בין הבתרים נאמר: "יָדַעַ תְּדַע פִּי-גֵר יִהְיֶה זֶרְעֶךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעַבְדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" (בר' טו:יג), ובפרשתנו נאמר: "וּמֹשֶׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ כָל-צְבָאוֹת ה' מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (יב:מ-מא). עם זה חישבו מפרשים את זמן ישיבתם של בני ישראל במצרים לפי סדר הדורות המופיעים במפורש בתורה, ונמצא שגלות מצרים הייתה 210 שנה בלבד (ולפי חישובים אחרים 240 שנה, ראו רלב"ג על אתר. ויש עוד חישובים). אם כן, לפנינו לפחות שלושה מספרים: 400, 430 ו-210, שנראים סותרים זה את זה.

עיקר ההסבר להבדלים בין שלושת המספרים נמצא בפירושי רש"י (שמ' יב:מ-מא, בר' טו:יג) ובפירושי רד"ק לבראשית (טו:יג): 430 שנה חלפו מברית בין הבתרים עד יציאת מצרים, 400 שנה מלידת יצחק עד יציאת מצרים, ו-210 שנה הוא זמן השעבוד הריאלי של בני ישראל במצרים. הזמן קוצר בגלל קושי השעבוד. יש מפרשים שפותרים את הסתירות הנ"ל על ידי הוספת מילים שאינן כתובות בפסוקים (וכך עושים גם מתרגמי התורה), כגון: את המשפט "אשר ישבו במצרים" מתרגמים ומפרשים: "אשר ישבו במצרים ובארץ כנען" (פירוש ראב"ע הקצר, שמ' יב:מ), או: "אשר ישבו במצרים ובארצות אחרות" (שם). ראו שם גם שארץ כנען = חלק ממצרים/כנען תחת שלטון מצרים), או: "אשר ישבו במצרים ואחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם" (רש"י לשמ' שם). אולי יש כאן הסתמכות על הכלל שהתורה ענייה במקום אחד ועשירה במקום אחר, ולכן משולבים הכתובים בבראשית עם הכתוב בפרשתנו. כך תרגום השבעים וכך בפירושים רבים. פירושים אלה פותרים קושיות אחדות אולם יוצרים קושיות אחרות. להלן ננסה להראות שכל אחד משלושת המספרים הנ"ל אמור בנושא אחר לחלוטין. ואלה השאלות שיש לברר:

(א) איך מחשבים את זמן ישיבת בני ישראל במצרים 430 שנה מאברהם אבינו (ברית בין הבתרים), כאשר בפרשתנו כתוב במפורש שמדובר בבני ישראל (בני יעקב) ולכן אין להתחיל את החישוב מאברהם?!

(ב) איך אפשר לומר שגלות מצרים קוצרה ל-210 שנה בתירוץ שה' ריחם על בני ישראל בגלל העבודה הקשה? האם ח"ו קצרה ידיעת ה' מלראות מראש שהשעבוד יהיה קשה מאוד?! כיצד זה מסר הקב"ה לאברהם אבינו מידע לא נכון?!

(ג) איך אפשר לחשב 400 שנה מלידת יצחק כאשר רק הישיבה במצרים של בני ישראל אמורה הייתה להימשך 430 שנה?!

(ד) למה הוסיפו בתרגומי התורה ובפירושיה מילים שאינן להן זכר בפסוק עצמו?!

ולהלן התשובות:

(א) בברית בין הבתרים נאמר: "יָדַעַ תְּדַע פִּי-גֵר יִהְיֶה זֶרְעֶךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעַבְדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה". יש לשים לב ש-400 שנה מוסב ל"וְעַבְדוּם וְעָנּוּ אֹתָם", כלומר מספר זה הוא אורך התקופה של עבדות ועינוי, מיצחק (כי ביצחק יקרא לך זרע) עד הכניסה לארץ וחלוקתה, שכן קודם לכן היו "בארץ לא להם". הבה נחשב תקופות אלו:

1. במצרים אמורים היו לשהות 430 שנה. ממספר זה יש להפחית 90 שנה שהם זמן שלטונו של יוסף אך להוסיף את 13 השנים שהם זמן שעבוד יוסף. התוצאה המתקבלת היא: 353 שנה.

2. 20 שנה היה יעקב משועבד אצל לבן. אסמכתא לעינוי ושעבוד של יעקב נמצאת בפסוקים המספרים על יעקב שנאלץ לברוח מלבן שלא אפשר לו לעזוב. בהגדרת עבדות ניתן לכלול גם הפחדת עובד כדי למנוע את עזיבתו וכן ניצול כוח העבודה שלו. ראו בר' לא:כב-כג, וספורנו מפרש שם: "מלבד שלא הגיד לו (ללבן) שחפץ ללכת, וכל זה עשה (יעקב) לא להעדר מוסר אלא כמוכרח". על "ויגנוב יעקב את לב לבן" מוסיף ספורנו את המילה "הארמי", וכאן הוסיף תואר "רמאי", שמטעם זה נחבא יעקב לברוח.

3. תשע שנות העינוי של יעקב. חשבון זה מתקבל אם מורידים מ-22 שנות האבל הכבד על יוסף (בהנחה שמת), את 13 שנות העבדות של יוסף שכלולות בהן.¹

לסיכום ביניים עד כאן התקבל שתקופות השעבוד, העינוי והסבל ארכה: $9+20+353=382$ שנה.

4. כדי להשלים מספר זה ל-400 שנה שבהן יהיו צאצאי אברהם "בארץ לא להם" יש להוסיף 18 שנה. מספר זה מורכב מתקופות קצרות של עינויים אשר מחוסר נתונים היסטוריים מדויקים לא ניתן לחשב במדויק. אך מטרת מאמר זה להראות את היתכנות המספרים המופיעים בתורה כמשמעם וללא קושי. אפשר לחשב את השנים הללו מתוך התקופות המתוארות בסעיפים שלהלן. בכל השנים הללו היו בני ישראל בארץ לא להם, גם אם טכנית שהו בארץ.

5. בספר בראשית מסופר על הריב בין יצחק ואנשיו לאבימלך ואנשיו. גם סיפור זה הוא עדות לעינוי ממש (יצחק ואנשיו ישראל החל לפני מות יוסף, ובזה מאריכים עוד את משך הגלות. יש לכך כמה רמזים: בתחילת ספר שמות כתוב: "וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל-אָחִיו וְכָל הַדּוֹר הַהוּא. וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמֵאד מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם. וַיָּקָם מֶלֶךְ-חָדָשׁ עַל-מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא-יָדַע אֶת-יוֹסֵף" (א:ו-ח). רש"י מצטט את רב ושמואל (סוטה יא ע"א) וכותב: "חד אמר חדש ממש, וחד אמר שנתחדשו גזרותיו", ועל המילים "אשר לא ידע את יוסף" הוא כותב: "עשה עצמו כאילו לא ידעו". מפירושים אלה ניתן להסיק שהגזרות ראשיתן כבר כמה שנים לפני מות יוסף.

גם שהות ישראל במדבר הייתה "בארץ לא להם", בייחוד בזמן שבאו עליהם מגפות לאחר שחטאו.

(ב) ניתן להסביר את 430 שנות ישיבת בני ישראל במצרים בשני אופנים:

(1) כמה מהדורות אינם מופיעים במפורש בתורה אלא רק החשובים שבהם.² כך המספר 210 הוא רק מספר מייצג ומציין כמה מהשנים שישבו בני ישראל במצרים, ובפועל היו במצרים כפי שכתוב – 430 שנה.

(2) יש לשים לב להבדלים בין הפסוקים. באחד כתוב "וּמוֹשֵׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" (יב:מ), ובאחר: "וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה... בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ כָל-צְבָאוֹת ה' מִמִּצְרַיִם" (יב:מא). בראשון כתוב "במצרים", ובשני – "מארץ מצרים". "ארץ מצרים" היא מדינת מצרים אשר לאורך הנילוס, ואילו "מצרים" היא ממלכת מצרים – אימפריה גדולה שכללה אזורים השפעה, מושבות ומדינות חסות-ואסאליות.³ הבחנה זו מסבירה שתי קושיות כאחת: (1) למה השתמשו המפרשים במושג מצרים המורחב (שכלל את מצרים וגם מדינות אחרות)? והתשובה היא – לכלול גם את התקופות אשר בני ישראל לא היו במצרים אלא באזורי השליטה שלה וכך להגיע מהמספר 210 שנה ל-400 שנה ואפילו 430 שנה; (2). הנחה זו עונה גם על השאלה של תוספת מילים לכתוב, כפי שהן מופיעות בפירושים השונים.

אינג' אברהם לביא
הוד השרון

¹ ראו בר' לו: לד-לו: "וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שְׂמֹלְתָיו וַיִּשֶׂם שָׁק בְּמַתְנֵיו וַיִּתְאַבֵּל עַל-בָּנָיו יָמִים רַבִּים. וַיִּקְמוּ כָל-בָּנָיו וְכָל-בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ וַיִּמָּאֵן לְהַתְנַחֵם וַיֹּאמֶר פִּי-אֵרֶד אֶל-בְּנֵי אָבִי שָׂאלָה וַיִּבְרַךְ אֹתוֹ אָבִיו". רש"י מפרש "ימים רבים" – 22 שנה של אבל כבד, וראו שם את החישוב.

² שד"ל מגיע על בסיס ניתוח ספר "סדר עולם" למסקנה שהתורה לא הזכירה את הדורות זה אחר זה אלא את הבולטים שבהם. אין כל הכרח לומר שלוי, קחת ועמרם היו סבא, בן ונכד, אלא היו ביניהם עוד דורות שלא נזכרו, ובכל זאת התורה אומרת שקחת הוא בן לוי וכו', כשם שאנו נקראים בני יעקב. הנחה כזאת מסבירה גם את המספר העצום של היוצאים ממצרים, שכן 430 שנה די בהן להגיע למספרים כאלה בלי להזדקק לנס של שישה בכרס אחת. ראוי להעיר שבדבה"א (ו:ז-ח) הכתוב מונה עשרה דורות מקחת, בן אחר בן: קחת, עמינדב, קורח, אסיר, אלקנה, אביאסף וכו'. האם הכרח לומר שעמינדב הוא יצחק המוזכר בתורה כפי שמסביר רד"ק? בתורה כבר יש דוגמה דומה. בספר בראשית מזכירה התורה את שמות הצאצאים העיקריים של קין ושלושת בני אדם הראשון: קין-חנוך-עירד-מחויאל-מתושאל-למך (ד:יז-כב), שת-אנוש-קינן-מחללאל-ירד-חנוך-מתושלח-למך (ה:יב-כו). והנה יש שמות דומים וגם שמות זהים לחלוטין: "למך" פעמיים ו"חנוך" פעמיים, אך הם בני דור אחר.

³ הגבולות בימים ההם לא היו ברורים וגם השתנו לעתים מזומנות. מצרים כמושג מורחב כוללת גם אזורים השפעה כלכלית. עובדה היא שמכל האזור באו לשכור בר במצרים. גם בזמננו יש דוגמאות לכך. "בריטניה הגדולה" כמושג ו"בריטניה" כשהכוונה לאנגליה בלבד. באוסטרליה יש מלבד המדינות המרכיבות אותה ארבעה אזורים שנקראים "השטחים" (טריטוריות), שמשפטיית אינן אוסטרליה אך כפי הכול הם נקראים כך.